

П44

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П.ДРАГОМАНОВА

ПОДГАСЬКИЙ АНДРІЙ ВАЛЕРІЙОВИЧ

УДК 376. 04 – 053 (091) (477) “188/19”

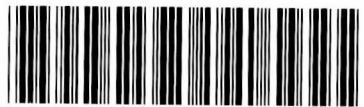
**РОЗВИТОК АДАПТИВНОЇ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В СИСТЕМІ
НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ
ДІТЕЙ З ВАДАМИ ЗОРУ В УКРАЇНІ**

13.00.03 – корекційна педагогіка

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

НБ НПУ

100132647

Київ – 2011

8118

НБ НПУ ім. М.П. Драгоманова

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному педагогічного університеті імені М.П.Драгоманова, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, професор
Синьова Євгенія Павлівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова,
Інститут корекційної педагогіки та психології,
завідувач кафедри тифлопедагогіки.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Бондар Віталій Іванович,
академік НАПН України,
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова,
Інститут корекційної педагогіки та психології,
директор науково-методичного центру
інклюзивної освіти;

кандидат педагогічних наук, доцент
Ремажевська Віра Миколаївна,
Львівський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти,
завідувач кафедри корекційної педагогіки

Захист відбудеться «25» жовтня 2011 року о 12.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.14 Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова за адресою: 01601, м.Київ-30, вул.Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (01601, м.Київ-30, вул.Пирогова, 9).

Автореферат розісланий «23» вересня 2011 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

С.В.Федоренко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Люди з вадами у фізичному та розумовому розвитку внаслідок ускладнення процесу соціалізації та інтеграції у суспільстві потребують всебічної уваги з боку різних соціальних інститутів.

За даними ВОЗ, у наш час у світі нараховується понад 600 млн. інвалідів. У кожній четвертій родині світу є інвалід. Понад 100 мільйонів із загальної кількості інвалідів складають діти-інваліди (Ю.А.Бріскін).

Не кращою є ситуація в Україні. Понад 2,7 мільйони громадян є інвалідами, половина з них – інваліди 1 та 2 груп. Досить вагому частку серед них (85 тисяч) становлять інваліди по зору. За останні роки відмічається тенденція до збільшення кількості сліпих людей, а зростання слабозорості випереджає темпи зростання населення (С.П.Євсєєв).

Зважаючи на те, що зір відіграє найважливішу роль у житті людини (90 відсотків інформації людина отримує завдяки зору), а також беручи до уваги той факт, що патологія зору є досить розповсюдженою в світі, проблема фізичної та соціальної реабілітації осіб з ураженою зоровою функцією залишається актуальною протягом століть.

Особливого значення для України набула діяльність, спрямована на пропагування адаптивного спорту як чудового засобу зміцнення здоров'я і усунення недоліків, пов'язаних із наявністю певної патології розвитку інвалідів. Участь у змаганнях дає змогу значно розширити коло спілкування, покращити матеріальне становище, активно включитися в життя суспільства, тобто виконує інтегративну, комунікативну та соціалізуючу функції.

Ратифікація Україною міжнародних правових угод та створення відповідної правової бази призвели до позитивних змін у вітчизняному законодавстві щодо проблем інвалідів. Прогрес у законодавчій політиці нашої держави створює нові перспективи у вирішенні проблем інвалідів в цілому та інвалідів по зору, зокрема.

Основними питаннями, що потребують негайного вирішення, є соціалізація та інтеграція осіб з вадами зору в суспільство. Одним із перспективних шляхів вирішення цих питань є залучення інвалідів по зору до занять адаптивною фізичною культурою (АФК). Фізична культура є одним із ефективних засобів розвитку особистості людини-інваліда, її фізичної та соціальної реабілітації. Термін «адаптивна» вказує на те, що фізична культура адаптована до потреб людей з особливими освітніми потребами. АФК складається з чотирьох структурних компонентів: адаптивне фізичне виховання, адаптивна фізична реабілітація, адаптивна фізична рекреація, адаптивний спорт.

Різноманітні аспекти фізичної культури для інвалідів по зору висвітлювались у роботах цілої плеяди авторів (Є.С.Аветисов, Р.Н.Азарян, В.Г.Григоренко, Г.Г.Демірчоглян, Я.І.Дуткевич, Л.Ф.Касаткія, В.А.Кручинін, Н.А.Остапенко, Л.В.Сековець, Л.А.Семенов, Б.В.Сермесв, Л.І.Солнцева, Б.Г.Шермет, В.П.Шликов та ін.). Роботи науковців, що були підготовлені в Україні за останнє десятиріччя (А.Л.Андрасян, Н.Г.Байсіна, В.Г.Григоренко, Л.А.Єракова, Ю.А.Картава, В.Г.Ковиліна, В.М.Ремажевська, Д.О.Силантьєв,

Є.П.Синьова, Р.В.Чудна, Б.Г.Шеремет та ін.) значно розширили можливості для забезпечення процесу реалізації ідеї всебічного фізичного, розумового та психічного розвитку особистості з вадами зору. Якщо в роботах вчених радянського періоду велика увага приділялась в основному корекції фізичного розвитку або фізичних якостей, то в останні роки все більше уваги приділяється соціалізації та інтеграції осіб з вадами зору завдяки використанню всього спектру засобів, форм, методів та структурних складових АФК.

Проте, узагальнюючих робіт, присвячених проблемі розвитку фізкультурно-оздоровчої та спортивної діяльності осіб з вадами зору ані в Україні, ані за кордоном не було зроблено. У зв'язку з цим дослідження, присвячене аналізу, узагальненню та систематизації досвіду в галузі АФК осіб з вадами зору, є актуальним.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно плану наукових досліджень кафедри тифлопедагогіки Інституту корекційної педагогіки і психології Національного педагогічного університету ім.М.П.Драгоманова – «Розробка концепції викладання та змістових компонентів підготовки спеціалістів та магістрів» (2005 – 2011). Тему дисертації затверджено Вченою радою зазначеного університету (протокол №9 від 25 травня 2005 р.) та Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 3 від 21 березня 2006 року).

Мета дослідження: аналіз, систематизація та узагальнення історичного досвіду теорії та практики АФК дітей з вадами зору в Україні.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання:**

1. Визначити понятійний апарат та основні наукові положення щодо структури та змісту АФК.
2. Проаналізувати та узагальнити теоретичні дослідження у тифлопедагогіці та тифлопсихології з питань фізичного виховання сліпих та слабозорих.
3. Встановити вихідні історичні віхи розвитку фізичного виховання дітей з вадами зору і обґрунтувати відповідну періодизацію цього процесу.
4. Розробити рекомендації щодо впровадження в практику сучасних спеціальних освітньо-виховних закладів для дітей з вадами зору наукових положень АФК.

Об'єкт дослідження: фізична культура осіб з вадами зору.

Предметом дослідження: процес становлення та розвитку теорії і практики адаптивної фізичної культури дітей з вадами зору.

Теоретико-методологічну основу дослідження складають: закони і принципи загальнонаукового пізнання, у тому числі діалектичної єдності, взаємозв'язку і взаємообумовленості соціально-педагогічних явищ, необхідність їх вивчення в конкретних історичних обставинах (В.І.Бондар, М.М.Малофеев, В.М.Синьов, В.О.Феоктістова, М.Д.Ярмаченко); теорія про єдність біологічних і соціальних факторів у психічному розвитку людини та вчення про складну структуру дефекту і закономірності аномального розвитку дитини (Б.Г.Ананьєв, Б.Г.Анохін, Л.С.Виготський, В.Гудоніс, М.І.Земцова, В.М.Синьов, Є.П.Синьова,

Л.І.Солнцева та інші.); вчення про значні компенсаторні можливості дитячого організму, про провідне значення соціальних факторів у формуванні корекційних та компенсаторних процесів (Д.Б.Ельконін, О.М.Леонтьєв, В.І.Лубовський, О.Р.Лурия); концепція динамічного підходу до розуміння структури вад розвитку дітей, необхідності опори на збережені аналізатори і функції (Б.Г.Ананьєв, К.П.Анохін, Н.А.Бернштейн, І.П.Павлов, І.М.Сеченов, В.С.Фарфель); вчення про зв'язок рухів із пізнавальними процесами та розвитком емоційно-вольової сфери особистості (Р.Н.Азарян, Н.Г.Байкіна, Л.С.Виготський, О.Д.Дубогай, М.І.Єрмаков, М.І.Земцова, О.Г.Литвак, І.М.Ляхова, І.С.Моргуліс, Н.Г.Морозова, В.М.Ремажєвська, С.П.Синьова, Л.І.Солнцева); корекційну ефективність спеціального навчання та виховання (Н.Г.Байкіна, В.І.Бондар, Л.С.Вавіна, І.В.Дмитрієва, М.П.Козленко, С.В.Конопліяста, Л.О.Куненко, С.П.Миронова, Б.В.Сермєєв, В.М.Синьов, В.В.Тарасун, Л.І.Фомічова, А.Г.Шевцов, М.К.Шеремет, М.Д.Ярмаченко), філософські, психолого-педагогічні ідеї та висновки щодо основних тенденцій розвитку адаптивної фізичної культури в навчанні та вихованні дітей зі зниженим зором та її роль у формуванні особистості (Н.Г.Байкіна, С.П.Євсєєв, Т.Ю.Круцевич, Л.П.Сущенко, Л.В.Шапкова, Р.В.Чудна).

На кожному етапі роботи над дисертацією було використано різноманітні **методи дослідження**:

- загальнонаукові (аналіз, синтез, зіставлення, узагальнення, систематизація) застосовувалися з метою визначення місця та ролі адаптивної фізичної культури у формуванні та корекції рухових функцій у дітей з вадами зору;
- *пошуково-бібліографічні, хронологічні* (систематизація та класифікація архівних фондів, бібліотечних каталогів і наукової літератури з обраної проблематики) сприяли дослідженню становлення теорії і практики адаптивної фізичної культури в роботах тифлопедагогів на різних історичних етапах;
- *історико-педагогічні* (ретроспективний, логіко-системний, хронологічно-структурний, зіставно-порівняльний аналіз збірників законодавчих документів, статистичних матеріалів і довідково-бібліографічної літератури; підручників та посібників; дисертаційних робіт, авторефератів і монографій з теми дослідження) дали змогу виділити вітчизняну наукову школу та розробити наукові концепції напрямків розвитку адаптивної фізичної культури в системі навчання та виховання осіб з вадами зору в період соціалізації суспільства;
- *соціологічні* (відбір, класифікація та періодизація історичних фактів, анкетування, опитування, прогнозування) допомогли здійснити наукове та законодавче забезпечення розвитку адаптивної фізичної культури в Україні в період її незалежності.

Наукова новизна полягає в тому, що *вперше*:

- здійснено комплексне дослідження історії розвитку теорії та практики вітчизняної АФК у роботі зі сліпими та слабозорими дітьми;
- розроблено періодизацію етапів формування і розвитку АФК в Україні, від моменту здійснення перших кроків у використанні засобів фізичної культури до побудови сучасної теоретичної та практичної бази занять АФК зі слабозорими та сліпими дітьми;

- доповнено педагогічну теорію науковими знаннями про еволюцію мети, змісту АФК, її принципів, методів та форм у роботі з дітьми зі зниженим зором;
- дістало подальшого розвитку вчення про корекційний вплив АФК з навчання та виховання дітей з вадами зору;
- введено в науковий обіг значну кількість фактів, теоретичних положень, що базуються на матеріалах наукових праць, підручників, монографій, архівних документів.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що зроблені висновки та рекомендації щодо оптимізації навчально-виховної роботи з АФК у спеціальних освітньо-виховних закладах, сім'ях та громадських організаціях; визначені сучасні напрямки роботи забезпечують практичну фізкультурну, реабілітаційну, рекреаційну та спортивну діяльність зі сліпими та слабозорими дітьми; зроблена в дослідженні періодизація розвитку АФК може бути використана в курсі лекцій з предмету «Спеціальна методика фізичного виховання у спеціальних закладах для дітей зі зниженим зором» для студентів-тифлопедагогів, а також студентів інститутів та факультетів фізичного виховання та спорту.

Особистий внесок автора. Отримані наукові результати є авторським дослідженням процесу еволюції адаптивної фізичної культури в системі навчання та виховання осіб з вадами зору в Україні. Із наукових праць, опублікованих у співавторстві з В.А.Березовським [7, 9, 15], автору дисертації належить аналіз вітчизняних та зарубіжних наукових досліджень з проблеми АФК.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні положення роботи висвітлено й обговорено на: міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: Второй международный конгресс «Спорт и здоровье» (м.Санкт-Петербург, 2005); IX міжнародний науковий конгрес «Олімпійський спорт і спорт для всіх» (м.Київ, 2005); «Фізичне виховання студентів вищих навчальних закладів: здобутки, проблеми та шляхи їхнього вирішення у контексті вимог Болонської декларації» (м.Київ, 2007); «Тенденції розвитку корекційної освіти в Україні» (м.Київ, 2008), «Теорія і практика тифлопедагогіки» (м.Київ, 2008); «Психолого-педагогічний супровід соціалізації осіб з особливими освітніми потребами в сучасних умовах розвитку суспільства» (м.Луганськ, 2011); Першому Всеукраїнському з'їзді тифлопедагогів (м.Харків, 2006).

Проміжні та остаточні результати дисертаційного дослідження доповідалися, обговорювалися та отримали схвалення на засіданнях кафедри тифлопедагогіки Інституту корекційної педагогіки і психології НПУ імені М.П.Драгоманова та кафедри фізичного виховання і спорту Інституту фізичного виховання НПУ імені М.П.Драгоманова, науково-звітних конференціях викладачів НПУ імені М.П.Драгоманова (м.Київ, 2006–2011 роки).

Публікації. Результати та основний зміст дослідження відображено у 15 публікаціях, з них 12 одноосібних, 7 опубліковано у фахових виданнях.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації викладений на

222 сторінках, а основний зміст – на 197 сторінках. Список використаних джерел вміщує 263 найменування, з них 5 іноземних.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми; зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету, об'єкт, предмет дослідження; теоретико-методологічну основу дослідження; розкрито наукову новизну, практичне значення та апробація результатів дослідження, вказані публікації та структура дисертації.

У першому розділі – «Теоретико-методологічні засади розвитку адаптивної фізичної культури в сучасній науково-методичній літературі» висвітлено сучасні наукові підходи до розвитку теорії та практики адаптивної фізичної культури в Україні, вплив рухової діяльності на психофізичний розвиток особистості за умов нормального та порушеного онтогенезу; визначено місце та роль адаптивної фізичної культури у формуванні та корекції рухових функцій у дітей з вадами зору.

Так, у першому підрозділі розкрито сутність поняття адаптивна фізична культура та висвітлено і обґрунтовано її структурні компоненти. У контексті теми нашого дослідження відповідно історичного періоду вивчалася фізичне виховання та фізична культура дітей з вадами зору, яке отримало назву АФК лише в наш час.

Проведений нами аналіз робіт вітчизняних та іноземних науковців (Н.Г.Байкіна, В.Г.Григоренко, Б.В.Сермеев, Л.В.Шапкова) показав, що АФК виступає універсальним засобом фізичної, психічної та соціальної адаптації інвалідів. А.Г.Шевцов розглядає її не лише як особливу форму реабілітування, а й як інтегральну реабілітаційну технологію.

У дослідженнях Н.Г.Байкіної, С.П.Євсеева відзначено, що АФК інтегрує у собі три складові – корекційну педагогіку, медицину та фізичну культуру. Міждисциплінарні зв'язки АФК з корекційною педагогікою базуються на загальній меті, гуманістичних принципах, методології та об'єкті педагогічного впливу. Різниця полягає лише в засобах, які використовуються для досягнення мети. Використання в АФК, притаманних лише їй засобів фізичного виховання, дозволяє відкрити нові шляхи у корекції та компенсації порушених функцій у людини. Р.В.Чудна звертає увагу на те, що у спеціальній (корекційній) педагогіці проблемні питання з фізичного виховання осіб із вадами сенсорного та психофізичного розвитку вирішувались у контексті фізичної реабілітації. Проте, на думку вітчизняних науковців І.Є.Верича і М.Н.Мухіна, в Україні фізична реабілітація входить до галузі медичних наук. С.П.Євсеев та Л.В.Шапкова підкреслюють, що від оздоровчо-реабілітаційної або лікувальної фізичної культури АФК відрізняється орієнтацією на хронічно хворих та інвалідів. Роль галузі АФК вони розглядають не лише як засіб лікування та профілактики конкретних захворювань, а як одну зі складових повноцінного життя людини в її новому стані, що утворився внаслідок травми або хвороби.

Таким чином, на сьогоднішній день поняття фізичне виховання та фізична реабілітація розглядаються різними авторами у різних міжгалузевих зв'язках.

М.С.Каган відзначає, що кожна сфера людської діяльності завжди має історично сформовану структуру, під якою розуміють, по-перше, склад того чи іншого явища, тобто наявність частин, компонентів; по-друге, будову, що характеризує впорядкованість і взаємозв'язок між ними.

АФК є складовою частиною культури, підпорядкованою підсистемою фізичної культури. Тому вона має її якісні властивості і структуру.

За визначенням Т.Ю.Круцевич, Ю.Ф.Курамшина та В.В.Петровського, фізична культура – це частина загальної культури, сукупність спеціальних духовних і матеріальних цінностей, способів їх виробництва та використання з метою оздоровлення людей і розвитку їх фізичних можливостей. У їх дослідженнях фізична культура людини (індивідуума) розглядається як процес оволодіння знаннями, вміннями і навичками виховної, навчальної, оздоровчої, рекреаційної діяльності для подальшого використання у процесі самовдосконалення. Результатом цієї діяльності виступає рівень фізичного здоров'я, який людина спроможна зберегти або покращити завдяки своєму бажанню, знанням, здоровому способу життя та руховій діяльності.

Першим науковцем, який розглянув теоретичні аспекти фізичної культури, був Г.О.Дюперон. Ще у 20-х роках минулого століття він акцентував увагу на тому, що фізична культура не обмежується лише виконанням фізичних вправ у спеціально відведений час, а охоплює значне коло питань, що впливають на тіло людини (сон, режим харчування, гігієну, одяг, масаж тощо).

У нашій країні активна розробка різноманітних аспектів теорії фізичної культури розпочалась у другій половині ХХ століття. Провідну роль у цьому процесі відіграли науковці В.М.Видрін, Б.В.Євстаф'єв, Л.П.Матвеев, В.І.Столяров та ін. У структурі фізичної культури В.М.Видрін виділив чотири складові компоненти: фізичне виховання, фізичну рекреацію, спорт і рухову реабілітацію.

Не зважаючи на існування інших концепцій, розроблених Л.П.Матвеевим, В.І.Столяровим, практика останніх десятиліть показала життєздатність і достатність цієї структури ФК.

Дослідження Н.Г.Байкіної, С.П.Євсеева та Л.В.Шапкової підтвердили об'єктивність використання такого структурного розподілу в адаптивній фізичній культурі. Отже, структурні складові фізичної культури трансформувались в такі компоненти АФК: а) адаптивне фізичне виховання (АФВ); б) адаптивна рухова рекреація (АРР); в) адаптивний спорт (АС); г) адаптивна фізична реабілітація (АФР).

Аналіз змісту та функцій адаптивної фізичної культури з огляду на провідну діяльність в онтогенезі людини дозволив зробити висновки, що на кожному з вікових етапів застосовуються різні види (компоненти) АФК, що виступають у різних співвідношеннях. Нами встановлено, що найбільш активно різні види АФК застосовують у дошкільному та шкільному віці, тобто в процесі навчально-виховної роботи в системі закладів освіти для осіб із особливими освітніми потребами. Це пов'язано з тим, що у період перебування дітей у цих

закладах заняття АФК носять спеціально організований, систематичний та контрольований характер.

Основний акцент у дослідженні зроблено на шкільний період, адже саме у цьому віці реалізуються чотири компоненти АФК. На подальших вікових етапах діяльність особистості в сфері АФК залежить від успіхів, досягнутих педагогами у справі залучення дітей із особливими освітніми потребами у фізкультурно-оздоровчу та спортивну діяльність.

У *другому підрозділі* висвітлено вплив рухової активності на психофізичний розвиток особистості за умов нормального та порушеного онтогенезу; відзначено надзвичайну роль рухового аналізатора у розвитку вищих нервових функцій людини.

Згідно даних науковців (В.Гудоніс, О.Г.Литвак, І.С.Моргуліс, Н.Г.Морозова, Є.П.Синьова, Л.І.Солнцева, С.В.Федоренко), у сліпих та слабозорих дітей ушкодження органів зору як первинного дефекту помітно впливає на їхній психофізичний та сенсорний розвиток.

За даними багаточисельних досліджень (Н.Г.Байкіної, Н.І.Воловик, В.Г.Григоренка, В.М.Ремажєвської, Б.В.Сермеєва, Д.О.Силантьєва, Б.Г.Шеремета та ін.), аномальний розвиток дитини в умовах зорової депривації завжди супроводжується погіршенням рухової сфери. Зокрема, рівень розвитку фізичних якостей (сили, витривалості, гнучкості, швидкості, координації) та фізичного розвитку (довжини і маси тіла, окружності грудної клітини, кистьової динамометрії, стану постави, склепіння стоп) і функціональних можливостей відстає від показників норми.

Науковці відзначають, що для здорової людини рухова активність є природною потребою, яка реалізується повсякденно, а для інваліда – це спосіб існування, що постійно лімітує його можливості у всіх сферах життєдіяльності.

Дослідженням встановлено, що у зв'язку з обмеженням або відсутністю рухового досвіду інвалідам характерний дефіцит мотивів, пасивність потреб, відсутність впевненості в успіху. Люди, мотивовані на невдачу, нереалістично перебільшують або зменшують цілі, які ставлять перед собою (Р.Н.Азарян, Н.Г.Морозова). Тому під час роботи з даною категорією осіб важливим є не лише вибір мети адекватної складності з орієнтацією на успіх, але й сама діяльність повинна бути емоційно привабливою, викликати позитивні переживання та зацікавленість. На думку Р.Н.Азаряна, найбільш ефективною у цьому аспекті є змагальна діяльність.

У *третьому підрозділі* розкрито роль адаптивної фізичної культури у формуванні та корекції рухових функцій у дітей із вадами зору.

Роботи Р.М.Азаряна, В.Ф.Афанасьєва, Н.Г.Байкіної, Г.О.Бобкова, Л.Ф.Касаткіна, В.О.Кручініна, Л.Б.Самбікіна, Б.В.Сермеєва, Б.Г.Шеремета та інших науковців переконливо довели, що застосування різноманітних форм, засобів та методів фізичної культури (адаптивної фізичної культури) створює великі корекційні та компенсаторні можливості у подоланні вторинних відхилень у розвитку дітей з вадами зору. Зазначено, що під впливом спеціально організованих занять з АФК у дітей з вадами зору відбувається покращення показників фізичних якостей та виправлення недоліків у фізичному розвитку

(порушень постави, викривлень стопи та ін.). Крім того, спостерігається перенесення позитивних знань, умінь, навичок та особистісних якостей (наполегливості, впевненості, цілеспрямованості) у трудову і навчальну діяльність.

Отже, на сучасному історичному етапі АФК є прогресивним інноваційним науковим напрямком, спрямованим на вирішення проблем соціалізації та інтеграції осіб з особливими освітніми потребами. У теорії та практиці роботи АФК зі сліпими та слабозорими дітьми розвиваються чотири напрямки: АФВ, АФР, АРР, АС. Фізкультурна діяльність охоплює всі вікові періоди життя дітей з вадами зору, але співвідношення її складових та зміст відрізняються і мають особливості на кожному віковому етапі. Наявність аномалій зорового аналізатора викликає ряд відхилень, створюючи цілісну складну картину аномального розвитку. Її складність виявляється в наявності первинного дефекту, викликаного біологічним фактором, і вторинних відхилень, що виникають під впливом первинного дефекту в ході подальшого соціального розвитку.

У другому розділі – «Становлення теорії і практики адаптивної фізичної культури у тифлопедагогіці на різних історичних етапах» у хронологічній послідовності розкрито етапи розвитку АФК в системі навчання та виховання дітей із вадами зору, що обумовлюється необхідністю обробки та систематизації багаточисельних історичних даних про фізкультурну діяльність осіб з вадами зору.

В основу запропованої періодизації АФК покладено соціально-культурні зміни у розвитку суспільства на кожному історичному етапі, які давали поштовх до нових розробок у фізкультурній роботі з інвалідами по зору. Дана періодизація розвитку теорії і практики АФК у системі навчання та виховання осіб з вадами зору демонструє основну ідею, ключові моменти у роботі зі сліпими та слабозорими на різних історичних етапах.

Наукові дослідження та практична діяльність в галузі АФК в роботі з дітьми, які мають порушення зору пройшли в своєму розвитку шість періодів (етапів). Кожен з них характеризується різним рівнем розвитку наукової теорії і практики, метою, завданнями та методами навчання. Запропонована нами періодизація АФК дозволяє дослідити роль теорії у вирішенні практичних завдань, що постають при роботі зі сліпими та слабозорими (табл.1).

Зазначено, що в одних випадках теорія виступає рушійною силою, що створює передумови для розвитку практики, а в інших, навпаки, гальмує та заважає вирішенню практичних завдань. Крім цього, дослідження розвитку теорії та практики АФК дозволяє обґрунтовано прогнозувати подальший розвиток цього перспективного напрямку в роботі з дітьми, які мають вади зору.

Дослідження показало, що періодизація розвитку АФК в роботі з дітьми зі зниженим зором пов'язана з розвитком тифлопедагогіки в цілому, але не співпадає з періодизацією розвитку тифлопедагогіки, здійсненою Т.А.Грозовою, Т.П.Свиридюк та В.О.Феоктістовою, оскільки перша значною мірою залежить від розвитку фізичної культури.

**Періодизація етапів розвитку теорії та практики АФК у системі
навчання та виховання осіб з вадами зору**

№	Періоди	Назва етапу
1	Перший період 1784-1881	Донауковий
2	Другий період 1881-1917	Узагальнення практичного досвіду
3	Третій період 1917-1941	Розвиток нормативної бази
4	Четвертий період 1945-1967	Розвиток науково-методичного забезпечення занять з ФВ
5	П'ятий період 1967-1990	Акцентована увага на розвиток рухових якостей та корекцію фізичного розвитку
6	Шостий період з 1991-го	Інтеграція в суспільство через заняття АФК

У визначеній нами періодизації випадає хронологічний період з 1941 по 1945 роки, оскільки під час Великої Вітчизняної війни сліпі та слабозорі учні знаходилися в евакуації.

Створення передумов для формування та розвитку адаптивної фізичної культури відбувалось в системі закладів освіти для дітей із вадами зору. На першому етапі (1784-1881) накопичувався практичний досвід. Значний вплив на цей процес здійснила система виховання Ф.Фребеля. Впровадження у навчальні програми окремих закладів для сліпих дітей занять із фізичної культури (в основному гімнастичних) відбувалось під впливом передового світового досвіду. Відсутність наукових розробок щодо організації та методики проведення занять із фізичного виховання зумовила назву першого періоду «донауковий». Відмічено, що перший етап розвитку АФК охоплює майже століття. Це пояснюється тим, що перші спроби використання фізкультурних занять у роботі зі сліпими дітьми були здійснені лише зі створенням перших навчальних закладів для цієї категорії дітей, а перший у світі навчальний заклад для сліпих було відкрито у 1784 році у Франції. Виділення нижнього вікового проміжку пов'язано з реорганізацією у 1881 р. Марійського піклування сліпих воїнів у «Піклування імператриці Марії Олександрівни про сліпих», на яке покладались обов'язки організатора навчання сліпих дітей у Росії. Ця подія стала початком другого етапу розвитку АФК (1881-1917), адже саме з цього моменту навчання сліпих у нашій країні почало носити централізований характер. У Києві, Полтаві, Харкові, Кам'янець-Подільському, Одесі, Чернігові та інших містах було створено училища для сліпих. Працювали ці заклади за планами та програмами шкіл Москви та Санкт-Петербурга, які базувалися на досвіді кращих європейських навчальних закладів для сліпих. Заняття з ФК у вигляді гімнастики, рухливих ігор, плавання та прогулянок були включені в програми майже всіх шкіл. У Росії та США було проведено перші дослідження фізичного розвитку сліпих дітей, які виявили їх значне відставання порівняно з розвитком зрячих. На основі узагальнення як зарубіжного, так і вітчизняного практичного досвіду було визначено мету, задачі та засоби фізичного виховання дітей із вадами зору. Якщо в період з 1881 по 1900 рр. основою ФК у школі сліпих була

гімнастика, то вже з початку ХХ століття важливого значення почали надавати іграм та спорту, які були особливо популярними в Англії та США.

Третій етап розвитку АФК (1917-1941) характеризується докорінною перебудовою системи спеціальної освіти, що було пов'язано з суспільно-політичними та економічними змінами, викликаними Жовтневою революцією. Аналіз подій того часу показав, що державна підтримка спеціальних закладів освіти для дітей зі зниженим зором у вигляді законотворчих актів та постанов актів дозволила залучити майже усіх дітей з вадами зору до навчальних занять. У 1924 р. під керівництвом вітчизняного науковця П.Я.Єфремова було розроблено «Проект положення про заклади для сліпих дітей», у якому висвітлювався зміст фізичного виховання у даних закладах. Заняття з орієнтування у просторі, сенсорного та фізичного виховання займали одне з провідних місць у підготовці сліпих дітей до самостійної трудової діяльності.

Українські дослідники М. І. Гольдфайн, Н.М.Сибірцева та А.В.Ярмоленко зробили свій внесок у дослідження проблеми фізичного розвитку та розробки змісту фізичного виховання дітей із вадами зору.

Факти засвідчують, що у 20-ті роки ХХ ст. в Україні у школах було започатковано роботу фізкультурно-спортивних гуртків та секцій з різних видів спорту серед сліпих та слабозорих дітей. Вагому роль у цьому відіграла піонерська організація. На цьому етапі розпочато формування організаційної структури інвалідного (адаптивного) спорту. Зокрема, у 1933 р. створено Українське товариство сліпих (УТОС), яке сприяло розвитку спортивного напрямку роботи зі сліпими.

Але основним фактором, основною рушійною силою, що змінила підхід до навчально-виховної роботи зі сліпими та слабозорими, стали прогресивні ідеї радянських науковців. Озвучені Л.С.Виготським ідеї «соціальної компенсації» у навчанні сліпих, подолання «ізоляваності» і забезпечення «...широкого, всебічного спілкування з людьми, але не лише з собі подібними» дозволили зробити якісно новий крок у роботі зі сліпими та слабозорими. Ідеї, проголошені радянськими дефектологами у 20-х роках, стали базовими у 70-х у США та країнах Європи при широкому залученні інвалідів до занять адаптивної фізичною культурою.

На четвертому етапі розвитку АФК (1945-1967) було сформовано чотири напрямки у розвитку фізичної культури для дітей з вадами зору: фізкультурний, спортивний, рекреаційний та реабілітаційний.

Дослідження показало, що усвідомлення необхідності розв'язання широкого кола питань у тісній співпраці наукових і практичних працівників призвело до проведення Академією наук на початку 50-х років «Педагогічних читань», а також створення журналу «Спеціальна школа». Залучення практиків до наукової роботи дозволило не лише висвітлити передовий досвід, але й сприяло формуванню науковогос мислення в середовищі практичних робітників. Результатом такої співпраці стали роботи українських дослідників А.С.Ганжія, М.Н.Деркач, Н.Я.Лукьянкової, І.С.Моргуліса, Н.С.Царик та М.Щербини, які зробили значний внесок у теорію та практику фізичного виховання сліпих і слабозорих дітей. Це, в свою чергу, сприяло розробці методичних посібників і

рекомендацій з даної проблематики. На даному етапі вперше було розроблено програму та методичні вказівки з фізичного виховання для учнів шкіл сліпих.

П'ятий етап розвитку АФК (1967-1990) характеризується інтенсивним формуванням і поглибленням науково-теоретичної бази фізичної культури та спорту дітей з вадами зору. Даний етап займає особливе місце у розвитку АФК. Створення у 1967 р. проблемної лабораторії з фізичного виховання дітей з вадами у фізичному та психічному розвитку при Горьківському педагогічному інституті імені О.М.Горького стало важливим кроком у розвитку даного наукового напрямку. Наукова діяльність Б.В.Сермеева, дозволила забезпечити науково-методичне підґрунтя занять фізичною культурою зі сліпими та слабозорими дітьми. Фундаментальні доробки Р.М.Азаряна, А.К.Акімової, В.Ф.Афанасьева, Г.О.Бобкова, Я.І.Дуткевича, Л.Ф.Касаткіна, В.А.Ковальова В.О.Кручініна, Д.М.Маллаєва, О.В.Начінової, В.С.Ніколаєва, Н.А.Остапенко, О.П.Павлова, Ю.В.Павлова, В.С.Полинкіна, Л.С.Сековець, Б.Г.Шеремета були присвячені проблемам вивчення особливостей та динаміки фізичного розвитку, формування рухових функцій і фізичних якостей, а також розробці змісту корекційно-виховної роботи на заняттях із фізичного виховання зі школярами з порушенням зору. На їх підставі у 1978 році було розроблено першу програму з фізичної культури для слабозорих дітей. Встановлено, що дослідження представників наукової школи Б.В.Сермеева стали основою сучасної теорії та практики АФК осіб із вадами зору. Розуміння необхідності поєднання передових розробок медицини, педагогіки і фізичного виховання зумовило проведення у 1989 році в Одесі першої всесоюзної конференції «Оздоровча фізична культура і спорт інвалідів». Саме цей захід заклав підвалини до виділення АФК у окремий науковий напрямок.

Аналіз наукових досліджень показав, що плідна та кропітка робота українських науковців Я.І.Дуткевича, Н.А.Остапенко, Ю.В.Павлова, Б.Г.Шеремета, була спрямована на оптимізацію практичного забезпечення занять фізичною культурою в умовах спеціально організованого навчання дітей із вадами зору в Україні і дозволила створити передумови для виділення АФК в окрему наукову галузь на наступному історичному етапі.

У третьому розділі **«Розвиток адаптивної фізичної культури в Україні на сучасному історичному етапі»** розглянуто формування вітчизняної наукової школи, розвиток наукового та законодавчого забезпечення розвитку АФК, проаналізовано стан кадрового забезпечення АФК та її розвиток в системі навчання та виховання осіб з вадами зору в Україні.

Аналіз наукових праць із проблеми адаптивної фізичної культури дітей із вадами зору в Україні дозволив виділити чотири основні напрямки досліджень: удосконалення структури та змісту адаптивного фізичного виховання дітей із вадами зору в умовах освітніх закладів для сліпих та слабозорих дітей; модернізація та удосконалення програмного забезпечення адаптивної фізичної культури сліпих та слабозорих дітей; розгляд загальних питань адаптивної фізичної культури (визначення основних структурних компонентів АФК, її функцій, форм та засобів); дослідження соціальних та історичних аспектів

розвитку адаптивного спорту для осіб з вадами зору у рамках паралімпійського руху в Україні та за кордоном.

З'ясовано, що на сучасному етапі розвитку АФК в Україні відбулася децентралізація у науково-дослідній та методичній роботі з дітьми, які мають вади зору. Слід відзначити значні наукові доробки представників Одеської (А.Л.Андросян, В.В.Дичко, Т.А.Євтухова, В.Г.Ковиліна, О.Ю.Коломийченко, О.В.Криличенко, Б.Г.Шеремет), Запорізької (Н.Г.Байкіна, Д.О.Силантьєв, К.С.Яримбаш), Київської (Л.С.Вавіна, Н.І.Воловик, Л.А.Єракова, Є.П.Синьова, Ю.В.Тімакова, С.В.Федоренко, Р.В.Чудна) та Львівської (Ю.А.Бріскін, Л.Ф.Іващенко, В.М.Ремажевська, О.В.Римар) наукових шкіл. Результати дослідження свідчать, що їх доробки не лише забезпечують теоретичне підґрунтя занять АФК, а й створюють програмне забезпечення практичних занять з АФК у освітніх закладах для дітей із вадами зору. Особливу увагу науковців зосереджено на оптимізації фізкультурно-оздоровчої роботи з дошкільниками. Це пояснюється реалізацією у вітчизняній корекційній педагогіці ідеї профілактики, ранньої корекції та компенсації вторинних порушень у розвитку, обумовлених вадами зору.

У другому підрозділі функціонування АФК розглянуто з огляду на нормативно-правове забезпечення фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи з дітьми, які мають порушення зору.

Проаналізувавши правові акти, що регламентують та забезпечують розвиток фізичної культури та спорту осіб з вадами розумового та психофізичного розвитку, ми дійшли наступних висновків: у період з 1991 по 2010 роки в Україні було сформовано нормативно-правову базу, яка базується на гуманістичній соціокультурній концепції по відношенню до людей з обмеженими можливостями; згідно прийнятих правових актів, сучасна система роботи з інвалідами у всіх напрямках (у тому числі і фізкультурно-оздоровчому, реабілітаційному та спортивному) має здійснюватись на основі комплексного підходу. Сучасна система фізкультурно-оздоровчої, спортивної та реабілітаційної роботи з інвалідами спрямована на перехід до нової гуманістичної моделі розвитку фізичної культури і спорту, в центрі уваги якої інтереси, потреби та мотиви конкретної людини, що сприятиме соціальній активності громадян. Отже, створено правові умови для реалізації особистісно-орієнтованої гуманістичної концепції у фізичній культурі інвалідів (адаптивній фізичній культурі).

У третьому підрозділі здійснено аналіз кадрового забезпечення адаптивної фізичної культури на сучасному історичному етапі. Аналіз правових актів показав, що необхідність підготовки спеціалістів з фізичного виховання і спорту, орієнтованих на реабілітаційну та спортивну роботу з інвалідами різних нозологій, визначена на державному рівні. В той же час не існує єдиного підходу щодо підготовки майбутніх фахівців.

З'ясовано, що вперше в Україні підготовка фахівців такого профілю по роботі з дітьми зі знизеним зором здійснювалась з 2000 року у рамках спеціальності «Тифлопедагогіка і соціальна реабілітація» за напрямком 7.01.01.06 «Дефектологія» на дефектологічному факультеті НІПУ імені

М.П.Драгоманова. У навчальний план підготовки майбутніх тифлопедагогів було включено блок дисциплін «Фізична реабілітація». Цей блок містив чотири дисципліни: «Ритміка у школах для сліпих та слабозорих з методикою викладання», «Масаж», «Лікувальна фізична культура», «Адаптивна фізична культура та її методики». У той же час, окремої спеціальності, спрямованої на підготовку фахівців з АФК, не існує. Проблема підготовки фахівців вирішується за рахунок спеціалізацій. Такий підхід не забезпечує підготовки кваліфікованих фахівців, про що свідчать дослідження Р.В.Чудної та Р.Н.Карлюка. Ми дійшли висновку, що покінчити з такою невизначеністю можливо завдяки виділенню у напрямку підготовки 0102 «Фізичне виховання і спорт» окремої (четвертої) спеціальності «Фізичне виховання і спорт інвалідів» (адаптивна фізична культура). Наступний крок – виділення четвертої базової бакалаврської програми підготовки «Адаптивна фізична культура» і розробка програм професійного спрямування залежно від виду порушень. Створення програм професійного спрямування дозволить конкретизувати групу, з якою майбутній фахівець буде працювати.

У четвертому підрозділі висвітлено сучасний стан фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи в системі закладів освіти для дітей із вадами зору. Проведене анкетування фахівців з фізичного виховання даних спеціальних начальних закладів дозволило з'ясувати основні напрямки роботи, стан програмового та кадрового забезпечення навчально-виховного процесу, а також зробити висновок, що на сучасному історичному етапі найбільш бурхливо розвивається спортивний напрямок у роботі з дітьми, які мають порушення зору. Більше половини дітей (53,3%) із загальної кількості учнів шкіл сліпих і слабозорих займаються у спортивних секціях та гуртках. Подібна позитивна динаміка пояснюється введенням до штатних нормативів працівників спеціальних загальноосвітніх шкіл, шкіл-інтернатів, інших навчально-реабілітаційних установ для інвалідів та дітей-інвалідів посад інструкторів із фізичної культури і спорту, в обов'язки яких входить організація позакласних занять з різних видів спорту. Такий підхід дозволив значно урізноманітнити та поживити спортивно-оздоровчу роботу з дітьми, які мають вади зору.

Значне зростання кількості дітей із зоровою патологією, залучених до спортивно-масової роботи, що здійснюється на базі закладів освіти, дитячо-юнацьких спортивних шкіл інвалідів (ДЮСШІ), реабілітаційних центрів та спортивно-оздоровчих клубів, обумовлюється ефективною організацією діяльності Українського центру з фізичної культури і спорту інвалідів «Інваспорт» в Україні, який було створено на початку 90-х років минулого століття.

У п'ятому підрозділі здійснено аналіз впливу діяльності Українського центру з фізичної культури і спорту інвалідів «Інваспорт» на розвиток адаптивної фізичної культури дітей із вадами зору. З'ясовано, що дана організаційна структура складається з 27 регіональних центрів, 109 їх відділень в АР Крим, обласних та міських центрах, 27 ДЮСШІ та 174 фізкультурно-оздоровчих клубів. Широка мережа спортивних клубів та спортивних шкіл дозволила збільшити кількість інвалідів, які ведуть активний спосіб життя у 5

разів (з 10,2 тисяч 1994 р. до 52,8 тисяч осіб у 2009). Завдяки проведеному анкетуванню, а також бесідам з фахівцями, які здійснюють практичне забезпечення занять з АФК дітей із вадами зору в Україні, а саме: з вчителями фізичної культури, ритміки, лікувальної фізичної культури, інструкторами з фізичної культури і спорту, тренерами ДЮСШ, нам вдалося з'ясувати необхідні кроки, які необхідно здійснити для покращення фізкультурної, реабілітаційної, рекреаційної та спортивної роботи зі сліпими та слабозорими дітьми в Україні. Отримані дані було узагальнено та систематизовано залежно від їх спрямованості у дві групи: рекомендації щодо науково-методичного (організація та проведення спецсеминарів, майстер-класів, курсів перепідготовки та курсів підвищення кваліфікації для вчителів фізичної культури, ритміки, лікувальної фізичної культури, інструкторів з фізичної культури і спорту, тренерів ДЮСШ; створення електронної бази даних з інформацією про наукові розробки проблем адаптивного фізичного виховання, адаптивної фізичної рекреації, адаптивної фізичної реабілітації та адаптивного спорту в Україні та за кордоном; розробка електронних та друкованих методичних посібників, навчальних програм з ритміки та лікувальної фізичної культури, нових навчальних програм із адаптивної фізичної культури, в яких будуть враховано сучасні новітні технології фізичної культури; розробка науково обґрунтованих критеріїв відбору дітей із вадами зору для занять адаптивним спортом та раціонального підбору оптимальних видів спортивних навантажень залежно від стану зорового аналізатора та збережених зорових функцій; розробка нормативів для визначення рівня фізичної підготовки дітей із вадами зору з урахуванням зорової патології; удосконалення методики організації туристської роботи в умовах освітніх закладів для дітей з вадами зору) та матеріально-технічного забезпечення занять АФК (модернізація спортивних залів та майданчиків для занять адаптивною фізичною культурою у закритих приміщеннях та на свіжому повітрі; створення та оновлення залів і кабінетів з лікувальної фізичної культури та ритміки; створення та модернізація ігрових майданчиків для дітей із вадами зору молодшого шкільного віку; побудова плавальних басейнів або створення можливостей для навчання дітей плавання; забезпечення шкіл сучасними багатофункціональними тренажерами; поповнення спортивних залів новим інвентарем (м'ячі для спортивних ігор, скакалки, фіт-боли, гімнастичні палиці та обручі, гантелі різної ваги або бодібари та інше); оновлення та придбання туристського обладнання (намети, карімат, спальники, мотузки, карабіни та інше); покращення фінансування дітей, які займаються у групах початкової підготовки та навчально-тренувальних групах ДЮСШ з різних видів спорту, для участі у навчально-тренувальних зборах та змаганнях.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз і узагальнення науково-теоретичних досліджень у галузі теорії та методики фізичного виховання дозволили визначити понятійний апарат та основні наукові положення щодо структури та змісту АФК. З'ясовано, що АФК є міждисциплінарною наукою, інтегрує у собі три складові – корекційну

педагогіку, медицину та фізичну культуру; складається з чотирьох структурних компонентів (адаптивне фізичне виховання, адаптивна фізична реабілітація, адаптивна фізична рекреація, адаптивний спорт), які пов'язані між собою та взаємодоповнюють один одного. Виконуючи інтегративну, комунікативну та соціалізуючу функції, АФК виступає інтегральною реабілітаційною технологією, універсальним засобом фізичної, психічної та соціальної адаптації інвалідів, що, у свою чергу, сприяє процесу реалізації ідеї всебічного фізичного, розумового та психічного розвитку особистості з вадами зору.

2. Аналіз та узагальнення теоретичних досліджень показали, що за кордоном виділення АФК в окрему наукову галузь відбулось на початку 70-х років минулого століття, то у нашій країні цей процес розпочався лише у 90-х роках ХХ століття. Подібна нерівномірність виокремлення АФК в окрему наукову галузь ми пояснюємо соціокультурними, економічними та політичними особливостями розвитку суспільних відносин у різних країнах. Зазначено, що провідна роль у закладенні підвалин для виділення АФК в окрему наукову галузь в Україні належала представникам школи Б.В.Сермеєва.

3. Виділено шість основних періодів становлення та розвитку АФК в системі навчання та виховання сліпих та слабозорих дітей. Запропонована періодизація базується на соціально-культурних змінах у розвитку суспільства на кожному історичному етапі, які давали поштовх до нових розробок у фізкультурній роботі з інвалідами по зору.

Встановлено, що формування вітчизняної теорії та практики АФК відбувалось в умовах спеціальних закладів освіти для дітей з вадами зору, де основою сучасної АФК в роботі з дітьми, що мають вади зору були фребелівські заняття та гімнастика. Доведено, що на першому (1784-1881) та другому (1881-1917) етапах розвитку АФК основну увагу було зосереджено на накопиченні та узагальненні практичного досвіду організації та проведенні фізкультурних занять зі сліпими. На третьому історичному етапі розвитку АФК (1917-1941) розпочато формування нормативної бази.

Особливістю четвертого історичного етапу розвитку АФК (1945-1967) було застосування наукового підходу у вирішенні проблемних питань фізичної культури дітей з вадами зору. В цей період було розпочато розробку програмно-методичного забезпечення занять з фізичної культури у школах для дітей з вадами зору.

Виключно важливе значення п'ятого етапу (1967-1990) розвитку АФК пояснюється науковими здобутками учнів школи Б.В.Сермеєва. Дослідження представників цієї наукової школи стали основою сучасної теорії та практики АФК осіб із вадами зору.

З'ясовано, що на сучасному (шостому) етапі (1991-2011) розвитку АФК в Україні наукові дослідження проблеми адаптивної фізичної культури дітей з вадами зору в Україні здійснюються представниками Київської, Львівської, Запорізької та Одеської наукових шкіл. Аналіз робіт вітчизняних дослідників дозволив виділити чотири основні напрямки у наукових розробках проблеми АФК дітей з вадами зору: удосконалення структури та змісту адаптивного фізичного виховання дітей з вадами зору в умовах освітніх закладів для сліпих

та слабозорих дітей; модернізація та удосконалення програмного забезпечення адаптивної фізичної культури сліпих та слабозорих дітей; розгляд загальних питань адаптивної фізичної культури (визначення основних структурних компонентів АФК, її функцій, форм та засобів); дослідження соціальних та історичних аспектів розвитку адаптивного спорту для осіб з вадами зору, у рамках паралімпійського руху в Україні та за кордоном.

Слід зазначити, що хронологічні межі періодів визначили лише головні віхи становлення АФК у структурі спеціальної освіти. Однак кожен з них розглядається як багатоскладовий, суперечливий, в якому простежуються внутрішні межі протистояння, висхідні і нисхідні тенденції, закономірності та особливості трансформації ідей у педагогічну практику та елементи попереднього і наступного періодів. Перехід від одного періоду до наступного, а також перетворення в межах кожного періоду, як засвідчили матеріали дослідження, обумовлені характером соціокультурних та суспільних відносин.

4. Дослідження сучасного стану практичного забезпечення АФК показало, що існує певна невідповідність у реалізації теоретичних положень АФК у роботі закладів для дітей з порушеннями зору в Україні. Аналіз даних проведеного нами анкетування дозволив розробити рекомендації щодо науково-методичного та матеріально-технічного забезпечення занять АФК. Проаналізувавши стан кадрового забезпечення занять з АФК, ми дійшли до висновку про необхідність виділення в окремий напрям підготовки фахівців з адаптивного фізичного виховання і спорту (адаптивної фізичної культури) в межах галузі знань 0102 Фізичне виховання, спорт, здоров'я людини, в якому будуть реалізовуватись програми підготовки фахівців по роботі з певними нозологічними групами.

Проведене наукове дослідження не висчерпує всіх основних завдань розвитку адаптивної фізичної культури. Насамперед, кожний із виділених нами періодів розвитку АФК може стати темою окремого історико-педагогічного дослідження. Подальшого вивчення потребує розробка і використання новітніх педагогічних технологій в процесі фізичного виховання та спортивної діяльності молоді з вадами зору, а також критеріїв раціонального підбору оптимальних видів фізичних навантажень для дітей, залежно від стану зорового аналізатора та збережених зорових функцій.

Список опублікованих робіт за темою дисертації

1. Подгаєцький А. В. Адаптивна фізична культура та її методики / А. В. Подгаєцький // Програма педагогічних інститутів. Спеціальність: Тифлопедагогіка і соціальна реабілітація. НПУ імені М. П. Драгоманова. – К., 2001. – 6 с.
2. Подгаєцький А. В. Лікувальна фізична культура / А. В. Подгаєцький // Програма педагогічних інститутів. Спеціальність: Тифлопедагогіка і соціальна реабілітація. НПУ імені М. П. Драгоманова. – К., 2001. – 6 с.
3. Подгаєцький А. В. Масаж / А. В. Подгаєцький // Програма педагогічних інститутів. Спеціальність: Тифлопедагогіка і соціальна реабілітація. НПУ імені М. П. Драгоманова. – К., 2001. – 5 с.

4. Подгаєцький А. В. Ритміка у школах для сліпих та слабозорих з методикою викладання / А. В. Подгаєцький // Програма педагогічних інститутів. Спеціальність: Тифлопедагогіка і соціальна реабілітація. НПУ імені М. П. Драгоманова. – К., 2001. – 5 с.

5. Подгаєцький А. В. Адаптивний спорт як засіб інтеграції у суспільство осіб з вадами психофізичного розвитку / А. В. Подгаєцький // Дидактичні та соціально – психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі. Науково-методичний збірник. – К. : ІСП АПН України – випуск 4. – 2002. – С. 211–215.

6. Подгаєцький А. В. К проблеме развития теории и практики адаптивной физической культуры в системе обучения и воспитания детей с нарушением зрения на Украине // Материалы Второго Международного конгресса «Спорт и здоровье» 21-23 апреля 2005г. – СПб., 2005. – С. 219–220.

7. Подгаєцький А. В. Спортивное ориентирование как средство адаптивного физического воспитания глухих и слабослышащих / А. В. Подгаєцький, В. А. Березовський // Тези доповідей IX міжнародного наукового конгресу « Олімпійський спорт і спорт для всіх » 20-23 вересня 2005 р. – К., 2005. – С. 543.

8. Подгаєцький А. В. Адаптивна фізична культура – один з найперспективніших шляхів соціалізації та інтеграції осіб з вадами зору в Україні / А. В. Подгаєцький // Соціально-психологічні проблеми тифлопедагогіки : зб. наук. праць. Матеріали Першого Всеукраїнського з'їзду тифлопедагогів 4-5 травня 2006. – Харків, 2006. – вид.б. – ч.1. – С.213 – 224.

9. Подгаєцький А. В. Роль та місце адаптивної фізичної культури у розвитку осіб з особливими потребами / А. В. Подгаєцький, В. А. Березовський // Фізичне виховання студентів вищих навчальних закладів: здобутки, проблеми та шляхи їхнього вирішення у контексті вимог Болонської декларації». Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – К. : Національний університет Києво-Могилянська академія», 2007. – С.103 – 104.

10. Подгаєцький А. В. Питання визначення змісту та структури адаптивної фізичної культури у роботі з особами, які мають глибокі порушення зору / А. В. Подгаєцький // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія: зб. наук. праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. – №8, – С. 44 – 48.

11. Подгаєцький А. В. Становлення та розвиток практики АФК в системі закладів освіти для осіб з вадами зору на історичному етапі (періоді) з 1784-1881 роки / А. В. Подгаєцький // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія. Матеріали конференції «Теорія і практика тифлопедагогіки»: зб. наук. праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. – №10. – С. 133 – 138.

12. Подгаєцький А. В. Розвиток адаптивної фізичної культури в системі навчання та виховання дітей з вадами зору у період з 1881 по 1917 роки / А. В. Подгаєцький // Соціально-психологічні проблеми тифлопедагогіки : зб. наук. праць. – К. : 2008. – № 1(9). – С.74 – 85.

13. Подгасецький А. В. Становлення та розвиток теорії та практики АФК в системі навчання та виховання дітей із вадами зору в Україні в період з 1917 по 1941 роки / А. В. Подгасецький // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія : зб. наук. праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – №14. – С.115 – 119.

14. Подгасецький А. В. Особливості формування рухової діяльності у дітей із вадами зору / А. В. Подгасецький // Вісник Луганського Національного Інституту імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. Частина 3, 2011. – С.122 – 129.

15. Подгасецький А. В. Становлення та розвиток фізичної культури (АФК) у роботі спеціальних закладів для дітей із порушеннями інтелекту у XIX та першій половині XX століття / А. В. Подгасецький, В. А. Березовський // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія : зб. наук. праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – №17. – С.192 – 197.

Анотації

Подгасецький А. В. Розвиток адаптивної фізичної культури в системі навчання та виховання дітей з вадами зору в Україні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.03 – корекційна педагогіка. – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова. – Київ, 2011.

У дисертації обґрунтовано необхідність історико-педагогічного дослідження, присвяченого проблемі становлення та розвитку адаптивної фізичної культури в системі навчання та виховання дітей з вадами зору в Україні.

На основі історико-логічного і порівняльного аналізу отриманих матеріалів зроблено авторську періодизацію. В основу запропонованої періодизації АФК покладено соціально-культурні зміни в розвитку суспільства на кожному історичному етапі, які давали поштовх до нових розробок у фізкультурній роботі з інвалідами по зору. Дана періодизація розвитку АФК у системі навчання та виховання осіб з вадами зору демонструє основну ідею, ключові моменти і дозволяє дослідити роль теорії у вирішенні практичних завдань, що поставали у роботі зі сліпими та слабозорими на різних історичних етапах. Проаналізовано основні тенденції, закономірності і особливості цього процесу на різних етапах суспільного розвитку країни та виділено рекомендації щодо покращення фізкультурної, реабілітаційної, рекреаційної й спортивної роботи зі сліпими та слабозорими дітьми в Україні.

Ключові слова: діти з вадами зору, адаптивна фізична культура, інтеграція, психофізичний розвиток, корекція рухової сфери.

Подгаецкий А. В. Развитие адаптивной физической культуры в системе обучения и воспитания детей с нарушениями зрения в Украине. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.03 – коррекционная педагогика. – Национальный педагогический университет имени Н.П.Драгоманова. – Киев, 2011.

В диссертации обоснована необходимость историко-педагогического исследования, посвященного проблеме становления адаптивной физической культуры (АФК) в системе обучения и воспитания детей с нарушениями зрения в Украине.

На основе историко-педагогического и сравнительного анализа полученных в исследовании материалов разработана авторская периодизация становления и развития АФК, в которой выделены и охарактеризованы шесть основных периодов. Каждый из выделенных периодов рассматривается как многообразный, противоречивый этап, в котором прослеживаются внутренние грани противостояния, восходящие и нисходящие тенденции, закономерности и особенности трансформации идей в педагогическую практику, а также элементы предыдущего и последующего периодов. Переход от одного периода к другому, а также преобразования внутри каждого из них, как свидетельствуют полученные в исследовании материалы, обусловлены социально-культурными, экономическими условиями развития государства и политикой в области образования. В работе раскрывается влияние организационно-педагогических, научных и методических факторов на формирование АФК. Полученные в исследовании материалы, объективный историко-педагогический анализ тенденций, закономерностей и особенностей развития АФК свидетельствуют, что этот процесс находился в неразрывной связи с формированием системы специальных учреждений для слепых детей.

Впервые относительно полно, с позиций современной методологии и сравнительно-исторического подхода, создана целостная картина развития АФК, определена динамика её развития на каждом из этапов (конец XVIII – начало XXI столетий).

Исследование современного состояния практического обеспечения АФК в Украине показало, что существует некоторое несоответствие в реализации теоретических положений в работе учебных заведений для детей с нарушениями зрения. Несмотря на наличие прогрессивной нормативной базы, многие вопросы на практике не решаются. Государственная политика Украины в отношении к спортивной деятельности лиц с нарушениями зрения является образцом для подражания в других странах. Вместе с тем физкультурное, оздоровительное и реабилитационное направления не поддерживаются должным образом.

На современном этапе развития АФК в Украине наблюдается децентрализация в проведении научных исследований и методической работе со слепыми и слабовидящими детьми. Ведущими в данном направлении являются Одесская, Запорожская, Львовская и Киевская научные школы.

Анализ научных работ, посвящённых проблемам адаптивной физической культуры слепых и слабовидящих детей, позволил выделить четыре основных

направления научных исследований в Украине: совершенствование структуры и содержания адаптивного физического воспитания детей с нарушениями зрения в условиях образовательных заведений для слепых и слабовидящих детей; модернизация и совершенствование программного обеспечения АФК слепых и слабовидящих детей; общие вопросы АФК (выделение основных структурных компонентов АФК, ее функций, форм и средств); исследование социальных и исторических аспектов развития адаптивного спорта для лиц с нарушениями зрения в рамках паралимпийского движения в Украине и за рубежом.

Проведенное исследование позволило разработать рекомендации, направленные на оптимизацию учебно-воспитательной работы с данной категорией населения.

Полученные в исследовании результаты, сделанные выводы и обобщения способствуют более полному раскрытию истории отечественной тифлопедагогики, обогащению ее новыми данными о содержании и специфике физического воспитания детей с нарушениями зрения как исторического феномена и позволяют определить перспективные направления дальнейших исследований этой проблемы.

Ключевые слова: дети с нарушениями зрения, адаптивная физическая культура, интеграция, психофизическое развитие, коррекция двигательной сферы.

A. Podgaietskyi. Adapted physical culture development in the Ukrainian educational system of children with visual impairments. – Manuscript.

Thesis for degree of candidate of pedagogical sciences, specialty 13.00.03 – “Correctional pedagogic”. – Dragomanov National Pedagogical University. – Kyiv, 2011.

The necessity of historical and educational research on the problems of formation and development of adaptive physical culture in Ukrainian educational system of children with visual impairments justify in thesis.

The author's periodization developed on historical-logical and comparative analysis of the received materials. Responsible social and cultural changes in the development of society at each historical stage, which gave impetus to new developments in athletic work with people with visual handicaps, based on the proposed APC periodization. This APC periodization demonstrates the main idea in the system of training and education of persons with visual impairments, key points and allows exploring the role of theory in solving practical problems that stood in working with blind and visually impaired at different historical stages. It is shown that in some cases, theory is the driving force that creates the preconditions for the development of practice, while others, conversely, inhibits and prevents the solution of practical problems. Analyzed the main trends, patterns and features of this process at different stages of social development and highlighted recommendations for improving the physical, rehabilitative, recreational and sports activities with the blind and visually impaired children in Ukraine.

Keywords: children with visual impairments, adapted physical culture, integration, psycho-physical development, correction of motor areas.